

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

มนุษย์ตั้งแต่เกิดมาก็จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในการเลี้ยงดู และการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน จึงทำให้มนุษย์ต้องดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเพื่อตอบสนองความต้องการ มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ นำมาใช้ในการดำรงชีวิต เช่น มนุษย์ได้ประดิษฐ์ภาษาขึ้นมาเพื่อการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย มนุษย์ได้กำหนดกฎระเบียบและแบบแผนการปฏิบัติ เพื่อให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าและสร้างชีวิตที่มีคุณภาพ มนุษย์ยังประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ อีกรวมมากมาย เช่น ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ความเชื่อ การละเล่น เป็นต้น สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งก็คือวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้รับการปรับปรุงแก้ไขและสืบทอดมายาวนาน ถือว่าเป็นมรดกทางสังคมที่มีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2551 : 4) กล่าวว่า วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ วิธีในการปฏิบัติ รวมทั้งการจัดระเบียบตลอดจนระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่าง ๆ และมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยได้วิวัฒนาการสืบทอดกันมาอย่างมีแบบแผน วัฒนธรรมสามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ คติธรรม เนติธรรม สหธรรม และวัตถุธรรม วัฒนธรรมมีเอกลักษณ์เฉพาะตนแต่ละชาติพันธุ์ต่างก็มีวัฒนธรรมของตัวเอง ศรีศักร วัลลิโภดม (2536 : 14-26) กล่าวว่า ไม่มีวัฒนธรรมใดอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ต้องสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนหลายระดับตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก ดังนั้นบุคคลจากต่างวัฒนธรรมมาสัมพันธ์กันย่อมนำวัฒนธรรมของตัวเองมาเผยแพร่และแลกเปลี่ยนกัน

ประเทศจีนเป็นประเทศที่มีอารยธรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันรุ่งโรจน์มายาวนาน ชาวจีนสมัยโบราณสามารถประดิษฐ์เข็มทิศ กระดาษ การพิมพ์ ดินปืน และอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกอย่างยิ่ง วัฒนธรรมจีนได้แพร่หลายไปยังนานาประเทศพร้อมกับการอพยพโยกย้ายของชาวจีนไปตั้งถิ่นฐานยังที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเทศไทย เป็นที่รู้กันทั่วไปว่าไทยกับจีนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาช้านาน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เมื่อชาวจีนเข้ามาในประเทศไทยและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอย่างมั่นคงในสมัยอยุธยา ในเวลาต่อมาสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังมีชาวจีนอพยพเข้ามาทำมาหากินเป็นจำนวนมากขึ้น ทั้งที่เข้ามาทำเหมืองแร่ในหลายจังหวัดทางภาคใต้และตั้งรกรากทำมาค้าขายตามเมืองต่าง ๆ ในแถบชายฝั่งของอ่าวไทยจนกระจายไปทุกภูมิภาค ชาวจีนเหล่านี้ได้สืบทอดทายาทกลายเป็นพลเมืองของประเทศและได้ถ่ายทอดวัฒนธรรมหลายประการไว้ในประเทศไทยโดยเฉพาะวัฒนธรรมระดับชาวบ้าน ต่างกับวัฒนธรรมอินเดียที่มีการถ่ายทอดด้านศาสนา อักษรศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับชนชั้นปกครองหรือผู้นำ ส่วนวัฒนธรรมจีนแทรกซึมเข้ามาในวิถีชีวิตชาวบ้านมากกว่า ด้วยเหตุนี้ชาวจีนโพ้นทะเลในไทยหรือคนไทยเชื้อสายจีนจึงดำเนินชีวิตกลมกลืนไปกับวิถีไทย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย เมื่อสังคมใดที่มีประชาชนหลายชาติสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข นับเวลาช้านาน โอกาสที่ชนชาติตั้งแต่สองชนชาติในสังคม

นั้นยอมรับดูดซึมและผสมผสานในวัฒนธรรมของซึ่งกันและกัน ก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2552 : คำนำ)

ตัวอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในสังคมไทยที่ขอนำเสนอในงานวิจัยนี้ คือ วัฒนธรรมการเล่นหมากรุกจีนหรือที่เรียกกันว่า “เซี่ยงฉี” ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานมากกว่า 2,500 ปี เป็นเกมกีฬาที่มีมูลเหตุมาจากกระบวนการการทำสงครามมาเป็นเกมการเล่น ใช้ตัวหมากแทนขุนพลและกำลังพล มีการจำลองฉากต่อสู้ เช่น พระราชวัง แม่น้ำ เป็นต้น มียุทธวิธีการรบและการเดินบนกระดาน โดยใช้ความคิด สติปัญญา และความเข้าใจของผู้เล่นเองเป็นหลัก จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยพบว่า มีชาวไทยเชื้อสายจีนนิยมเล่นหมากรุกจีนตามศาลเจ้าในย่านชุมชนชาวจีนตามสวนสาธารณะ สิ่งสำคัญคือยังได้มีการก่อตั้งสมาคมหมากรุกจีน (เซี่ยงฉี) แห่งประเทศไทยเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่เฉพาะในการรับผิดชอบดูแลและพัฒนาหมากรุกจีนในประเทศไทย จนปัจจุบันหมากรุกจีนได้รับการบรรจุเป็นกีฬาที่การกีฬาแห่งประเทศไทย (กกท.) สนับสนุนอย่างเป็นทางการ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไทยเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมการเล่นหมากรุกจีนไม่น้อย

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นคนจีนและมีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมหมากรุกจีนในประเทสธารณรัฐประชาชนจีนมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย และมีความเข้าใจในวัฒนธรรมดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจอย่างยิ่งว่าหมากรุกจีนในสังคมไทยที่ชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีนนิยมเล่นกันอยู่มีประวัติความเป็นมาอย่างไรและสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมมาได้อย่างไรในหลายทศวรรษ และการดำรงอยู่ของหมากรุกจีนในสังคมไทยมีบทบาทสำคัญต่อทั้งชาวไทย และชาวไทยเชื้อสายจีนที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันหลายประการ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของการเล่นหมากรุกจีนในสังคมไทย
- 2) เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของการเล่นหมากรุกจีนในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน

1.3 สมมุติฐานของการวิจัย

- 1) หมากรุกจีนถูกนำเข้ามาในประเทศไทยโดยคนจีนอพยพ และแพร่หลายในชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน โดยมีพัฒนาตามบริบทของสังคมและการเมือง
- 2) การเล่นหมากรุกจีนเป็นนันทนาการที่เป็นทางเลือกหนึ่งของการส่งเสริมพัฒนาการของเยาวชนไทย

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดในการวิจัยทั้งสองด้านคือ แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยาในสังคมไทย และแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของคติชนวิทยาที่มีต่อสังคมไทย ดังนี้

1.4.1 แนวคิดเกี่ยวกับคติชนวิทยา

คติชนวิทยาเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น เพลงของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม แต่เป็นวัฒนธรรมในวิถีชีวิตแบบชาวบ้านชาวชนบท สืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่น

หนึ่งด้วยวิธีบอกเล่าเป็นข้อมูลชุมชน จดจำและปฏิบัติตามจากการเห็นการกระทำของผู้ใหญ่ สังคม และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยย่อมจะนำคตินิยมต่าง ๆ ของชาวจีนเข้ามาสืบทอดปฏิบัติและเผยแพร่ในสังคมไทย มีทั้งภาษา ศิลปะ การกิน การอยู่ เทศกาล การละเล่น และการกีฬาต่าง ๆ ซึ่งคตินิยมเหล่านี้บางส่วนได้รับการปรับปรุงเพื่อให้เข้ากับสังคมไทยง่ายขึ้น แต่บางส่วนก็ยังมีอัตลักษณ์จีนอยู่

1.4.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของคติชนวิทยา

คติชนวิทยามีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมหลาย ๆ ด้าน เช่น ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม ให้ความรู้และเสริมสร้างปัญญา คติชนวิทยาประเภทที่ให้ความบันเทิง รวมทั้งกิจกรรมนันทนาการ ประเภทต่าง ๆ จะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกรักสนุกสนานเพลิดเพลินในการทำงาน ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยและความตึงเครียด นอกจากนี้คติชนวิทยาก็ทำหน้าที่สื่อสารและให้การเรียนรู้กับสมาชิกในสังคมด้วย

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ คือ

1.5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ที่มีความสำคัญและมีความเกี่ยวข้องกับการเล่นหมากรุกจีนในสังคมไทย

กลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงและเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 26 คน ประกอบด้วย

- 1) สมาชิกสมาคมหมากรุกจีน (เซียงฉี) แห่งประเทศไทย รวมทั้งสิ้นจำนวน 5 คน ได้แก่ นายกสมาคม, อุปนายกคนที่ 1 และเหรัญญิกสมาคม, กรรมการและผู้จัดการสมาคม, กรรมการสมาคม และครูฝึกสอนการเล่นหมากรุกจีน
- 2) อาจารย์ นักศึกษา นักเรียนที่เล่นหมากรุกจีนในสถาบันการศึกษา จำนวน 14 คน
- 3) ผู้เล่นหมากรุกจีนตามชุมชนและสวนสาธารณะ จำนวน 7 คน

1.5.2 พื้นที่ศึกษาและระยะเวลา

การเก็บข้อมูลครั้งนี้ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลในเขตกรุงเทพมหานคร โดยลงเก็บข้อมูลภาคสนามในระหว่างเดือนธันวาคม ปี 2555–เดือนธันวาคม ปี 2556

1.6 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1) หมากรุกจีน ภาษาจีนกลางเรียกว่า เซียงฉี (象棋) การเล่นเกมในร่มชนิดหนึ่งที่มีกระดานเดินและตัวหมาก ตัวหมากแต่ละตัวมีอักษรจีนกำกับ เพื่อแสดงสถานภาพของตน โดยผู้เล่นสองฝ่ายต้องใช้สติปัญญาและสมาธิในการเล่น เพื่อเอาชนะคู่แข่งกัน หมากรุกจีนมีที่มาจากการจัดทัพสงครามในสมัยโบราณ

2) สังคมไทยเป็นสังคมพหุลักษณะ (Plural Society) มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยและทำมาหากินนานมาแล้วหลายช่วงอายุคน

3) ภูมิหลัง หมายถึง ประวัติความเป็นมาของหมากรุกจีนตั้งแต่แหล่งกำเนิด จนถึงการแพร่เข้ามาในสังคมไทย

4) พัฒนาการ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงการเล่นหมากรุกจีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ก้าวหน้าหรือมีคุณภาพที่ดีขึ้น (Qualitative Change) เช่น ตัวหมาก อุปกรณ์ ตลอดจนการเล่นผ่านช่องทางเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์ของแบบแผนสมัยใหม่

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังนี้

- 1) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย
- 2) ศึกษาประวัติ การดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของการเล่นหมากรุกจีนในสังคมไทย
- 3) คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้เล่นหมากรุกจีนในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 26 คน
- 4) เก็บข้อมูลในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานครในช่วงเดือนธันวาคม 2555- ธันวาคม 2556
- 5) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต
- 6) นำเสนอผลการศึกษาวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้มีประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ดังนี้

- 1) ทำให้ทราบภูมิหลังและพัฒนาการของการเล่นหมากรุกจีนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2) ได้ข้อมูลและข้อคิดจากผลการวิจัยนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการเล่นหมากรุกจีนในสังคมไทย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการพัฒนาความคิดและคุณธรรมให้แก่เยาวชน และการพัฒนาต่อยอดไปสู่การศึกษา “วัฒนธรรมร่วม” ในประชาคมอาเซียน (ASEAN)